

Problemet med KPI som enda inflationsmått

CAN TONGUR OCH DANIEL THORBURN

Riksbanken har ett inflationsmål om ungefär två procents årlig ökningstakt i den allmänna prisnivån. Detta mål har fått ett stort genomslag i den allmänna debatten. I praktiken använder Riksbanken konsumentprisindex med fast ränta (KPIF) som riktmärke då det är neutralt med avseende på direkta ränteffekter. Konsumentprisindex (KPI) tas fram av Statistiska centralbyrån (SCB) och metoderna utvecklas kontinuerligt för att följa med samhällsförändringar. Icke desto mindre finns möjliga problem med måttet. De senaste två decennierna har digitaliseringen påverkat detaljhandeln. I KPI ingår dessutom inte bostadspriser, eftersom bostaden betraktas som en kapitaltillgång som finns kvar vid årets slut. Slutligen utgör kvalitetsförändringar en utmaning. Detta kan motivera en diskussion om huruvida inflation och levnadskostnader i dag kan beaktas korrekt genom enbart KPI. Målet med denna artikel är att ur statistisk synvinkel diskutera vilka konsekvenser utvecklingen har fått på mätning och tolkning av KPI med tanke på dess användning i penningpolitiken.

Mycket förenklat säger ekonomisk teori att en låg ränta gör det billigt för företag att finansiera investeringar och för privatpersoner att köpa på avbetalning samtidigt som det blir olönsamt att spara på banken. Det leder till att

ekonomin växer och sysselsättningen ökar. Men om räntan blir mycket låg leder det till stor efterfrågan på varor och arbetskraft, vilket kan leda till stora löne- och prisökningar och därmed till inflation utan att arbetslösheten sjunker. Riksbankens mål var tidigare att med penningpolitiska medel, främst reporäntan, hålla sysselsättningen på en hög nivå utan att inflationen fick bli så stor att den kunde få skadliga effekter. Räntan skulle hållas hög under en högkonjunktur för att ha en beredskap att genom räntesänkningar stimulera ekonomin när lågkonjunkturen kom. Sedan mitten av 1990-talet är Riksbankens mål enbart att hålla inflationen på en lagom nivå. I den allmänna debatten anser dock många att Riksbanken fortfarande borde ha ett visst ansvar för sysselsättning och ekonomin som helhet.

Riktmärket på två procents inflation valdes eftersom ekonometriska analyser och praktisk erfarenhet pekade på att detta var ett rimligt mål för bl a stabil lönebildning under de förhållanden som rådde under slutet av 1900-talet (jämför Flodén 2015). Riksbanken har, formellt sedan hösten 2017, valt att använda konsumentprisindex med fast ränta (KPIF) som mått på inflationen. Detta innebär att ingående räntekomponenter exkluderas ur måttet för att undvika dubbelräkning av räntan som både åtgärd och effekt.

Några sakskalet för att KPIF eller andra varianter av mått på underliggande inflation (Sveriges riksbank 2016, 2019a) bättre skulle spegla den inflation som ingår i penningpolitisk teori finns inte, snarare tvärtom.¹

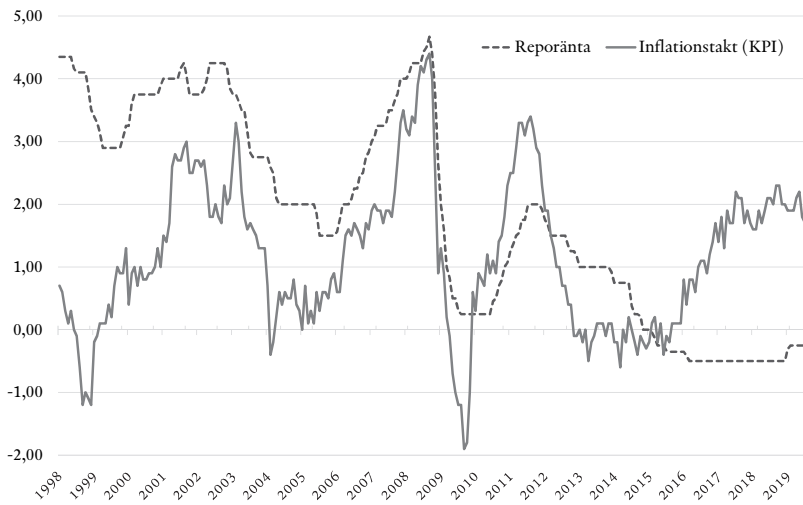
¹ Effekten av en ränteändring kan sägas bestå av en omedelbar effekt på endast KPI som går åt ett håll och sekundära effekter som kan vara större men verkar i motsatt riktning och som påverkar båda indexen. Det krävs alltså större ändringar i räntan för att påverka KPI än för att uppnå samma nettoeffekt i KPIF. Man kan också visa att ränteändringen ska göras *tidigare* om man vill styra KPI än om målet är att styra KPIF. Dessa båda effekter gör det tekniskt sett enklare att hålla KPIF på avsedd nivå än att reglera KPI. Det finns dock ingen anledning att tro att sysselsättning och konjunktur inte påverkas av den del som exkluderas i KPIF.

INLÄGG

Can Tongur är senior statistiker vid Ekonomisk statistik, SCB. Can.Tongur@scb.se

Daniel Thorburn är professor emeritus vid Statistiska institutionen, Stockholms universitet. Daniel.Thorburn@stat.su.se

Figur 1
Reporänta och inflationstakt enligt KPI, januari 1998–juli 2019

Källa: Sveriges riksbank (2019b) och SCB (2019a).

Under början av 2000-talet sänkte Riksbanken inte räntan så mycket som krävdes för att få upp KPI till två procent. År 2011 och framför allt 2013–14 sänktes sedan räntan radikalt för att 2015 bli negativ. Det föreföll som Riksbanken dessförinnan även beaktade inflationen utanför KPI (t ex bostadspriser och skuldsättningsgrad). Efter 2011–12 är detta inte lika uppenbart – se exempelvis Riksbanksdirektionens penningpolitiska protokoll (Sveriges riksbank 2012), där just bostadsprisinflationen var i fokus. Snarare har regleringsmöjligheten för bostadspriserna i omgångar överlåtits till andra samhällsaktörer, vilket understryks ytterligare av övergången till det ränteneutrala KPIF.

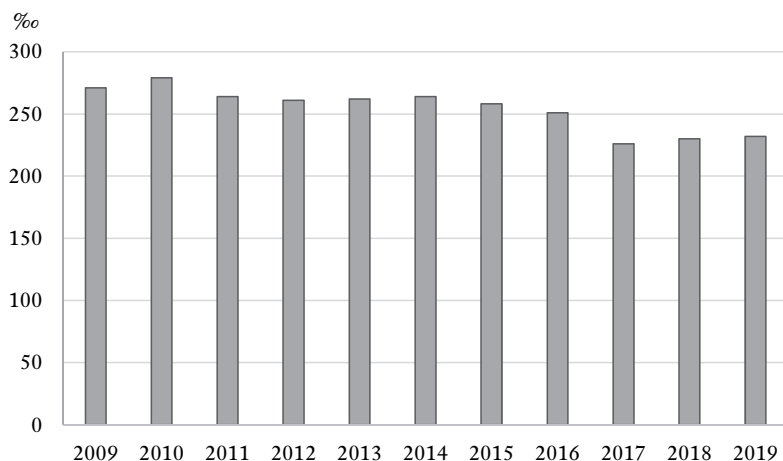
Studeras figur 1 verkar det krävas en synnerligen låg reporänta för att driva upp inflationen. Det tycks som om sambandet mellan serierna (ränta och inflation) förändras över tid sett till korskorrelation och trend.

KPI är ett levnadskostnadsindex som ofta används för kompensationsändamål (SOU 1999:124). Samtidigt är det ett komplext statistiskt mått som

anses ha hög kvalitet – både vad gäller datafångst och metoder enligt internationella riktlinjer (Eurostat 2018).

Valet att mäta inflationen genom KPI berodde inte främst på att det bäst svarar mot den penningpolitiska teorins begrepp *inflation* utan snarare på att det är ett välgjort och brett index med allmänt erkännande (Sveriges riksbank 2016, s 17). Ett tillkortakommande är att bostads- och fastighetspriserna inte speglas. De höga prisökningarna de senaste två decennierna har lett till en överhettning inom byggnadssektorn och till en förmögenhetsomfördelning från offentliga till privata bostads- och fastighetsägare, vilket inte ingår i måttet. Utöver fastighetspriser borde målindeks beakta även andra prisutvecklingar, t ex producentpriser och arbets-/lönekostnader.

Det tidigare främsta sättet för SCB att fånga prisuppgifter var genom att sända ut observatörer som mätte priserna i ett urval butiker, alltså på prislappar eller på ”hyllkanten”. I dag används i stor utsträckning direkta uppgifter genom s k moderna/alternativa datakällor, så-

Figur 2
Boendepostens storlek i KPI, 2009–19

Anm: Vertikal axel avser vägningstalet i promille av KPI. Total = 1000. Nivåskillnaden fr o m 2017 beror på beaktande av ränteavdraget.

Källa: SCB (2019b).

som marknadstransaktioner (direkt från företag som tillhandahåller varor och tjänster till konsumenter) eller internet-sidor och utlagda databaser. Det förstnämnda benämns ibland transaktions- eller kassaregisterdata och sammantaget är det svenska KPI ett av världens mest moderna vad gäller användningen av digitala och aktuella prisuppgifter.

Moderniseringen av KPI har inneburit nya utmaningar jämte de gamla. I det följande diskuterar vi tre av de omständigheter som kan skapa osäkerhet i tolkningen av det moderna KPI: bostadspriser, internetpriser och kvalitetsjusteringar.

KPI och bostadspriser

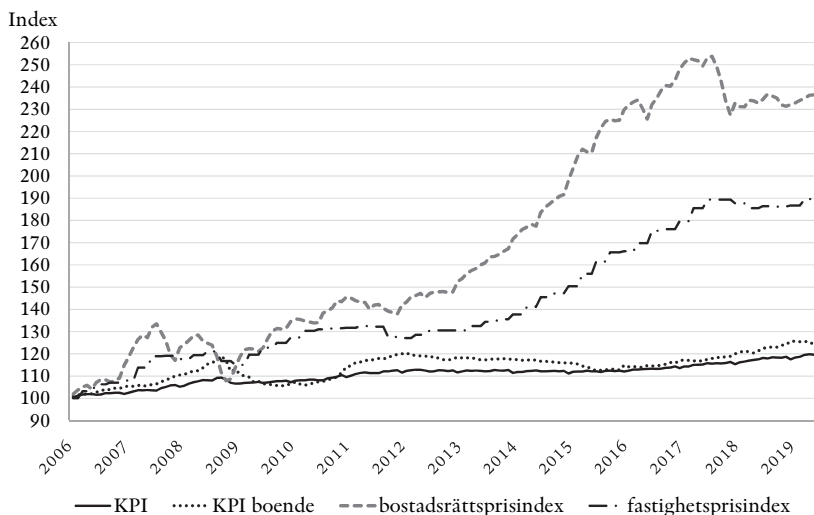
I KPI ingår kostnaden för boende genom 1) hyran för hyresrätter, 2) avgifter och räntekostnader för bostadsrätter och 3) nyttjande- och räntekostnader för egna hem. Boende upptar omkring en fjärdedel av KPI (figur 2).

Precis som för andra varor/tjänster jämförs priset (hyran) för samma lägenheter vid periodens början och periodens slut. Tillflödet av nyproducerade hyreslägenheter i urvalet, som har högre hyresnivåer än övriga beståndet, beaktas inte explicit. Dessutom finns ett bedömningsproblem vid hyreshöjningar som beror på ombyggnad till högre grundstandard eller förslitning, eftersom KPI ska beskriva prisutvecklingen vid *konstant kvalitet*, vilket för tankarna till kommande upprustningar av t ex miljonprogrammen.

För bostadsrätter och egnahem ingår räntekostnader enligt en modell (SCB 2019b) med många inte helt självklara avväganden, även om underlaget för beräkningarna håller hög kvalitet. Det som utelämnas är själva anskaffningskostnaden för boende, alltså priset för att köpa en bostadsrätt eller ett hus, liksom de ökade ränte- och amorteringskostnader som detta medför.² Det-

² Effekten kan tänkas vara tudelad: Ökade utgifter för anskaffandet innebär mindre utrymme för konsumtion – samtidigt som värdestegringarna innebär att man kan konsumera mer och spara mindre eftersom värdet på tillgången, boendet, ökar.

Figur 3
Indexutvecklingen
för KPI, KPI boende,
bostadsrättspriser
och fastighetspriser

Anm: I figuren presenteras fyra serier: KPI (Total), KPI boende, bostadsrättsprisindex (HOX-FLATSWE) från Valueguard och SCB:s fastighetsprisindex (FPI), som är ett kvartalsindex. Samtliga index är kedjade och uttryckta med basår januari 2006 (=100). År 2019 avser första halvåret med delvis preliminära uppgifter i FPI.

Källa: SCB (2019a) och Valueguard (2019).

ta kan förefalla rimligt om boendeköpet betraktas som en investering, eftersom konsumtionen sker över en längre tid. Men samtidigt blir det problematiskt att inte beakta värdestegringar som direkt påverkar den disponibla inkomsten – oavsett ränteläge. Det blir ännu mindre befogat att skala ned KPI till KPIF i den situationen. Effekten av Riksbankens räntebeslut på bostadspriser och i viss mån på boendekostnader försvinner i praktiken.³

I figur 3 visas fyra kurvor: delindexet för boende i KPI, fastighetsprisindex, prisindex för bostadsrätter samt KPI totalt. Det finns goda skäl att tro att prisutvecklingen på fastigheter har en klar inverkan på ekonomin som helhet, men den ingår inte i KPI trots dess inverkan på de individuella konsumtionsmöjligheterna.

Nya datakällor, Internet och prisvariabeln

Överflyttningen mot nya handelsplatser under främst det senaste decenniet innebär nya förutsättningar och utmaningar för statistiken. Det vi främst tänker på är möjligheterna till prisjämförelser på nätet, vilket har lett till en ökad prismedvetenhet hos konsumenten, speciellt på märkesvaror och standardprodukter och därmed möjligheten att handla utan geografiska restriktioner. Samtidigt har tillgången på försäljningsdata ökat kraftigt; numera får SCB transaktionsdata från ett stort antal affärskedjor. Därtill kommer SCB:s prisinsamling från hemsidor och databaser, s k API (*Application Programming Interface*).

Med transaktionsdata följer att observationsvariabeln blir transaktionspriser, till skillnad från de traditionella hyllpriserna (spotpriser) noterade vid ett enskilt tillfälle under månaden.

³ Belåning för standardhöjande ROT-tjänster ingår därmed inte heller.

Prisvariabeln blir i genomsnitt lägre än spotpriserna på grund av rabatter och liknande, men *prisförändringar*, alltså index, blir inte snedvridna. De beror dock i större utsträckning på tillfälliga rörelser som rabatter och liknande, vilka i sin tur kan uppvisa mönster. Enbart om mängden rabatter etc ändras över tid kommer det att bli skillnad mellan nivån på ett index beräknat från spotpriser och ett baserat på transaktionspriser. Allmänt sett kan man alltså vänta sig att transaktionsdata leder till något större säsongvariationer i KPI, men på årsnivå kommer inflationstakten vara likvärdig med traditionell prisinsamling och båda reflekterar prisutvecklingen.

Ett problem för tolkningen av prisutvecklingen är en form av konvergens. Internet innebär goda möjligheter till prisjämförelser av varor och tjänster. Denna tillgänglighet och det faktum att konsumenter lätt kan identifiera prisbandet billigast–dyrast tenderar att över tid leda till en viss prisconvergens, dels för *identiska* produkter i olika försäljningskanaler och butiker (alltså likt ett oligopolförfarande), dels för *likvärdiga* produkter (konsumenten väljer medvetet ett alternativ närmast det *a priori* tänkta alternativet). ”Prisriktmärket” på marknaden blir tydligare genom Internet, priserna pressas uppåt av produktionssidan snarare än av efterfrågesidan och detaljistledet tvingas följa efter. Konsumenten provar ut och väljer varan i butik (t ex sko av märke AA, modell BB i storlek SS) varefter den köps billigare på nätet om prisskillnaden är stor mot den fysiska butiken. Prisbildningsmekanismen blir annorlunda och det är inte längre givet att två procents inflation enligt KPI innebär detsamma i dag som när målet formulerades. Även olika aktörers marknadsandelar förändras snabbare på nätet, vilket påverkar index genom aktörernas årliga vägningsstal i urvalen. Det vore intressant med mer ekonomisk forskning om

vilka konsekvenser de nya mekanismerna för prisbildning får för makroekonomiska samband. Det är ett gemensamt och aktuellt problem för moderna ekonomier.

En annan aspekt av e-handeln är internationaliseringen av själva begreppet pris med anledning av ökande privatimport. Privatpersoners direktimport från utlandet utgör i dag en försumbar del av den enskilda konsumtionen (till skillnad från e-handeln) och ingår i dag inte uttalat i KPI (men är ett särskilt fenomen för den europeiska motsvarigheten HICP (jämför Walschots 2011)). Om KPI ses enbart som ett levnadskostnadsindex borde den kanske ingå, men för Riksbankens penningpolitiska användning finns det däremot inte någon anledning att inkludera den. Den ökande internationaliseringen och växelkursernas betydelse utgör ett eget problemkomplex som vi inte har utrymme för här.

Kvalitetsjusteringar i KPI – för en föränderlig men fast varukorg

Vid beräkningen av konsumentprisindex görs ofta kvalitetsjusteringar när nya produkter introduceras och de gamla inte längre finns tillgängliga. Prisförändringen som ingår i index blir då observerad prisskillnad mot den ursprungliga produkten justerad genom värdering av kvalitetsskillnaden. Operationen är i realiteten omöjlig – det är svårt att värdera konsumentkollektivets nyttoskillnad (i kronor) vid bytet mellan exempelvis två årsmodeller av samma bil, streamingtjänster eller klädesplagg – men måste ändå göras. Alternativt brukar produkter kunna ”kedjas” in (som görs för smarta telefoner och datorer i KPI), eller i yttersta fall strykas ur beräkningarna, vilket är mer sällsynt. Det svenska KPI är inte unikt i detta avseende utan följer etablerade riktlinjer och internationell praxis, även om tillämpningarna i vissa

fall kan påverka index nedåt. Problemet är accentuerat för modernare tekniska produkter, medan det för exempelvis kläder gäller speciella förhållanden genom årstidsväxlingen och modeeffekter; utpräglade säsongkläder kan komma att reas efter bara någon månad. Detta är ett av få exempel på kvalitetsjusteringar där SCB använder sk hedoniska metoder för att överbrygga skillnaden mellan gammal och ny produkt (SCB 2019c).

Ett inlägg från den nederländska nationella statistikbyrån (Walschots 2019) pekar på att den låga inflationen i euroområdet (mätt i HICP) delvis kan ha förklaring i att kvalitetsjusteringar har dragit ned index i vissa fall. Eftersom KPI i stort är analogt med HICP, som är reglerat enligt EU-förordningar, är möjligheterna för Sverige att ensamt frångå metodiken tämligen begränsade. Men det är motiverat att fråga sig om denna typ av kvalitetsjusteringar faktiskt är relevanta givet den ökande komplexiteten i värderingen av nytta. Detta har direkt bäring på Riksbankens målformulering, alltså en inflation runt två procent. Det är svårt att säga exakt hur mycket, men det är sannolikt att KPI beräknad som tidigare (äldre varukorgar) skulle ligga högre mot bakgrund av att produkter och prissättning blivit mer komplexa. Man kan alltså argumentera för att Riksbankens inflationsmål borde vara några tiondelar lägre, kanske närmare en och en halv procent för att motsvara de två procent i KPI som beslöts för några decennier sedan. Det är viktigt att understryka att dagens kvalitetsjusteringar troligen inte är för stora i sig. De följer Eurostats och andra internationella riktlinjer. Det är snarare så att de tekniska möjligheterna till kvalitetsjustering tidigare var mindre.

Avslutande kommentar

Vår uppfattning är att det svenska KPI är ett väl genomarbetat och tillförlit-

ligt mått om syftet är kompensatoriska ändamål. Men för Riksbankens syften kan det behöva kompletteras med andra mått.

Konsumenternas inköpsmönster ändras genom Internet och digitaliseringen ger statistikbyråerna tillgång till moderna men oprövade datakällor, som avspeglar verklighetens komplexitet. Sambandet mellan inflation och ekonomins utveckling har förändrats genom digitalisering och globalisering och kan behöva utredas närmare (jfr Frohm 2019). Behovet av kvalitetsjusteringar i KPI ökar med komplexiteten i varor och tjänster. Det finns de som hävdar att justeringarna har fått större inflytande än tidigare och det kan därför finnas skäl att överväga om inflationsmålet borde anpassas till detta.

De faktorer som presenterats här är betydelsefulla men syns inte alltid i debatten. Framställningen av KPI görs med kvalificerade avvåganden mot bakgrund av denna nya realitet. Riksbanken kan behöva göra ytterligare avvägningar för att få en bra bild av det penningteoretiska begreppet inflation.

REFERENSER

- Eurostat (2018), *Harmonised Index of Consumer Prices, Methodological Manual*, Eurostat Manuals and Guidelines, Europeiska kommissionen, Luxemburg.
- Flodén, M (2015), "Därför är inflationsmålet två procent", *Ekonomisk Debatt*, årg 43, nr 6, s 41–63.
- Frohm, E (2019), "Sambandet mellan resursutnyttjande och inflation – ett mikrodataperspektiv", *Ekonomiska kommentarer*, nr 1, Sveriges riksbank, Stockholm.
- SCB (2019a), "Konsumentprisindex", data hämtade från statistikdatabasen, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- SCB (2019b), "Konsumentprisindex", *STAF – statistiken framställning*, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- SCB (2019c), "Kvalitetsvärderingsrapport 2018", underlag till Nämnden för Konsumentprisindex, Statistiska centralbyrån, Stockholm.

SOU 1999:124, *Konsumentprisindex*, betänkande från utredningen om översyn av konsumentprisindex, Stockholm.

Sveriges riksbank (2012), "Penningpolitiskt protokoll december 2012", Sveriges riksbank, Stockholm.

Sveriges riksbank (2016), "Riksbankens inflationsmål – målvariabel och intervall", *Riksbanksstudier*, Sveriges riksbank, Stockholm.

Sveriges riksbank (2019a), "Underliggande inflation – på gott och ont", anförande av vice riksbankschef Henry Olsson, maj 2019, Sveriges riksbank, Stockholm.

Sveriges riksbank (2019b), "Reporänta", data hämtade från Riksbankens statistikdatabas, www.riksbank.se.

Valueguard (2019), "HOX Sverige", HOX prisindex, databas, www.valueguard.se.

Walschots, J (2011), "The Treatment of Internet Purchases in Consumer Price Statistics: Harmonising their Treatment in the HICP", rapport, Ottawa Group Meeting, Wellington, Nya Zeeland.

Walschots, J (2019), "Changing Baskets in the CPI", diskussionspapper för Ottawa Group Meeting, Rio de Janeiro, Brasilien.